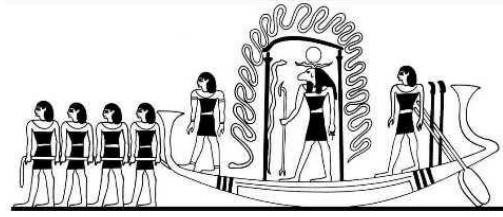

MEHEN Nieuws (28)

22 december 2014

MEHEN, Studiecentrum voor het oude Egypte

Beste donateurs en liefhebbers van het oude Egypte,

Om te beginnen wensen wij u sfeervolle Kerstdagen en een goed 2015 toe. Mehen zal ook komend jaar proberen een mooi egyptologisch lezingen- en reisprogramma samen te stellen. Wij hopen dat u ons blijft steunen en ook komend jaar weer donateur van Mehen wilt blijven of worden. Onderwerpen in dit Mehen Nieuws zijn:

- lezingen- en cursusprogramma
- reisverslag van de Luxorreis in november door Theo v.d. Vegt
- nieuwe tentoonstellingen door Ingrid van Sprakelaar
- verslag van de tentoonstelling Senwosret III, de legendarische farao
- co-regentschap in het oude Egypte door Joke Baardemans
- het nieuwe boek Mehen, Essays over het oude Egypte

Zomercursus 2015 Gebel el Silsila

De komende zomercursus begin augustus 2015 heeft als onderwerp Gebel el Silsila en zal een zo compleet mogelijk beeld geven van deze interessante plaats. Gebel el Silsila ligt ongeveer 145 km ten zuiden van Luxor en 65 km ten noorden van de 1^e cataract. De Nijl is hier op zijn smalst en de oever bestaat uit zandstenen rotsen die direct aan de oevers vrij steil oprijzen.

De Mehengroep op bezoek in Gebel el Silsila met op de achtergrond de speos van Horemheb

Op de oostoever zijn immense steengroeven, de grootste zandsteengroeven in heel Egypte en vermoedelijk in de hele wereld. Verder is er op de oostoever een predynastiek grafveld, kleine kapellen en stèles, o.a. van Amenhotep III en Achnaton en uit de tijd van Seti I. De oude stad moet op de oostoever gelegen hebben.

Ook op de westoever zijn uitgebreide steengroeven, tevens bevinden zich op de westoever de grootste monumenten. De belangrijkste hiervan is de rotstempel van Horemheb, met in het allerheiligste zeven cultusbeelden. Behalve teksten van Horemheb bevat de tempel ook teksten

en afbeeldingen uit de regering van Ramses II, Merenptah, Seti II, Siptah en Ramses III. Daarnaast hebben er vele ambtenaren hun afbeeldingen e/o naam op de muren van de tempel aangebracht. Ong. 750 m ten zuiden van de rotstempel zijn drie grote stèles uitgehakt in de rotsen in opdracht van Seti I, Ramses II en Merenptah. Verder bevinden zich er nog stèles van Ramses III, van Merenptah, Seti I, Ramses V en Sjosjonk I. Bovendien zijn er nog 32 kapellen, zo goed als zeker cenotafen, waarvan het overgrote deel uit de 18e dynastie stamt en dan vnl. uit de regeringsperiode van Hatsjepsot en Djehoetmes III. Bekende namen zijn die van Senenmoet en Hapoe-seneb, de vizier en hogepriester van Amon. De plaats is al vroeg door mensen ontdekt, gezien de ook aanwezige predynastieke rotstekeningen.

zaterdag 28 februari 2015 in het RMO te Leiden

Studiedag “South Asasif Conservation Project” resultaten van de seizoenen 2013 en 2014

sprekers dr. E. Pischikova, J. Billman en Jan Koek

Deze studiedag zal met name de opgravingsresultaten van de seizoenen 2013 en 2014 behandelen van de graven van Karakhamon en Karabasken in het Zuid-Asasif. Deze graven geven een vroeg voorbeeld van hetgeen volgt in de grafarchitectuur, teksten en decoratie in de Late Tijd. Ter vergelijking zal Jan Koek het graf van Montoe-emhat uit ongeveer dezelfde tijd behandelen. De kosten voor deze dag bedragen € 50,--; voor niet-donateurs € 60,--. De volledige opbrengst van deze studiedag is bestemd voor het “South Asasif Conservation Project”. U kunt zich opgeven via www.mehen.nl.

Reliëf met naam Bakenrenef, MMA New York

Lezingen in het Mehen Studiecentrum te Den Haag

woensdag 21 januari 2015, om 14.00 uur

lezing “De vizier Bakenrenef”, door Jan Koek

Bakenrenef was vizier onder Psamtik I (26^e dynastie) en werd begraven in Sakkara, in een graf dat nu langs de weg ligt naar de Djoserpiramide. Toen de expeditie van Lepsius het graf ontdekte in het midden van de 19e eeuw, was de grafdecoratie nog grotendeels intact, daarna is het graf leeggeroofd en vindt men in vele musea reliëffragmenten uit dit graf. Veel scènes zijn hoofdstukken uit het Dodenboek of delen uit het Amdoeat. Getracht zal worden om deze toch wat onbekende vizier te doen herleven en de schoonheid van dit indrukwekkende graf te tonen.

Op donderdag 5 november 2014 stond een select groepje klaar op Schiphol voor de door Jan Koek samengestelde reis naar de wadi's liggend achter de westoever van Luxor. Jan had zich verzekerd van de zeer deskundige kenner van deze wadi's in de persoon van Huib van Verseveld. Nou dat heeft de groep geweten. Zijn enthousiasme, dat gepaard ging met een vaste tred, heeft de groep door de meest bekende wadi's geleid en daarbij vrijwel alle verborgen schatten onthuld, die menig professional zou zijn ontgaan, maar daarover meer.

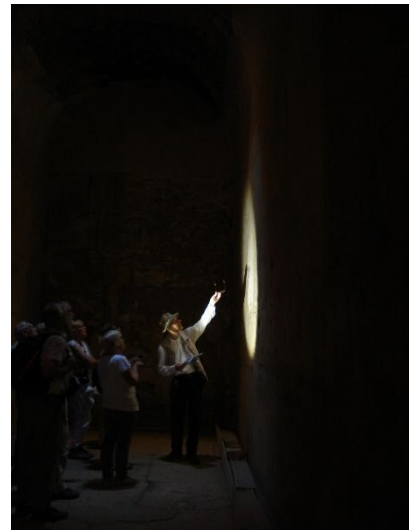
Cultuskaapel Amonemope (TT 148), familieleden van Amonemope (foto Jan Koek)

DAG 1 De volgende dag was iedereen mooi op tijd voor het ontbijt. De buurhaan had daar keurig voor gezorgd. Deze dag zou ons naar de graven van 2 Amonemope's brengen, namelijk TT 41 en TT 148. Graf TT 41 ligt iets boven de dodentempel van Djehoetemes III en is dit jaar voor het eerst open voor publiek. Deze Amonemope was opzichter van het grote huis van Amon ten tijde van Ramses I en Seti I. In de voorhof is Amonemope te zien op de gerestaureerde pilaren met daarachter hier en daar nog prachtige schilderijen op de wanden. In de volgende hal zijn hele mooie reliëfs te zien en 2 wandstèles en aan het eind van de gang zit Amonemope met zijn vrouw. Nadat Jan zijn uitleg over de diverse reliëfs had gegeven zorgde hij ervoor, dat wij daarna ongestoord konden fotograferen en dat was heel prettig. Daarna togen wij naar de andere Amonemope, graf TT 148, alwaar ik de opdracht van iemand had meegekregen de titels van de vader van Amonemope, Ramsesnacht, te fotograferen, wat ik dan ook heb gedaan. Sommigen, die al wat training wilden doen voor de wadi's, klommen daarna naar boven om een beeld van Senenmoet te gaan bekijken, anderen bezochten de graven van Menna en Nacht. Nog was de "Koek" niet op, want de busjes brachten ons naar het kleine laat-Romeinse Isis-tempeltje, net voorbij Malqata. Zelf heb ik dit tempeltje 10 jaar geleden voor het eerst gezien, toen ik het tijdens een fietstocht tegenkwam. Toen stond het wat verloren in de woestijn, maar nu staat het er keurig bij met een wachtershuisje en een parkeerplaats. Nu konden we ook naar binnen en kon Jan nog het één en ander vertellen over de voorstellingen op de wanden. Onderweg heb ik nog een prachtige net opgegraven kop van Akhenaton weten te bemachtigen voor weinig, buitenkansje. Moe maar voldaan werden wij teruggebracht naar ons hotel voor de gezamenlijke maaltijd en daarna vroeg naar bed, morgen stond onze eerste waditocht op het programma.

DAG 2 Keurig om iets voor zessen werden wij gewekt door het kraaien van de haan. Na ons ontbijt (pannenkoekjes, omelet en wat droge broodjes en yoghurt) mochten we om 10 over zeven de landrovers bestijgen. Als makke schapen werden we erin gepropt, maar zelfs zo konden we er niet allemaal in. In allerijl werd de auto van Yasser, één van onze gidsen, opgehaald, zodat we even later alsnog richting de eerste wadi konden gaan. We waren in de wadi al goeddeels op weg, toen er vanuit de verte hard werd geroepen. Het klonk niet vriendelijk. Yasser ging naar beneden om te gaan vragen wat er aan de hand was. Het bleek, dat men niet blij was met onze excursie in deze wadi. Wat bleek, de volgende dag zou Geoffrey Martin daar onderzoek gaan doen en men vreesde, dat wij hem het gras voor de voeten zouden wegmaaien, nou ja gras ...

Er werd een compromis gesloten, wij mochten gewoon verder, maar er kwam wel een bewaker bij, die ons in de gaten zou houden. Ons doel vandaag was, naast alle graffiti, 3 graven, namelijk die van Hatsjepsoet, haar dochter Neferoera en het graf van de 3 prinsessen van Djehoetemes III. Reeds van ver konden wij de opening zien van het graf van Hatsjepsoet. De duidelijke opening stamt uit de moderne tijd, die was namelijk gemaakt om de sarcofaag er weer uit te kunnen halen. Naast de reeds bekende kenmerken van een graf uit de 18^e dynastie, halverwege de klif, een waterval, die er bij regen overheen stroomt en een schijndeur aan de onderkant, viel mij een wellicht nieuw kenmerk op, het prachtige uitzicht vanuit het graf in de wadi. De plek was goed gekozen. Toen ging onze tocht verder naar het graf van Neferoera, althans men neemt aan, dat het haar graf was, want Howard Carter had een cartouche met haar naam in de buurt aangetroffen. Deze cartouche is jaren onvindbaar geweest, maar onze wadi-reisleider c.q. onderzoeker had de cartouche onlangs weer gevonden en kon hem aan ons laten zien. Wij waren zeer vereerd. Het laatste graf, was het graf van de 3 prinsessen van Djehoetemes III. Het lag iets meer verscholen dan de 2 vorige graven, maar ook hier was de schijndeur in de rotsen duidelijk te zien. Opgetogen na zoveel boeiende zaken gingen wij weer terug naar de auto's opdat wij weer op tijd aan de dis konden verschijnen.

DAG 3 Ook op dag 3 had de haan ervoor gezorgd, dat iedereen weer op tijd aan de ontbijttafel zat. Vandaag ging de reis naar Abydos. Zowel de tempel van Ramses II als die van Seti I stonden op het programma. Gelukkig mochten we over de westelijke woestijnweg rijden, die was korter en sneller, maar toeristen mogen er vaak geen gebruik van maken. Onze gidsen hadden blijkbaar goede banden met de overheid. Toch duurde deze tocht nog bijna 3 uur en dus begonnen wij met een verfrissend drankje naast de tempel van Seti I. Een zeer kleurrijke handelaar op leeftijd wist een aantal van ons te verleiden tot de aankoop van een T-shirt. Nadat wij onze dorst hadden gelest, togen wij naar de tempel van Ramses II. Daar konden wij op de buitenkant de slag bij Kadesj nog eens bekijken, maar ook de binnenkant was zeker de moeite waard. Niet alleen graffiti uit de faraonische tijd waren bijzonder, ook de koeien, die volgens de inscriptie erboven hun buik maar 2 handen boven de grond hadden waren interessant om te zien. Ook de fraai gerestaureerde tempel van Seti I met de lijst met namen van zijn voorgangers, die hij aan zijn zoon laat zien, blijft het bekijken waard. Als bijzonder slot van deze dag in Abydos kregen wij een rondleiding door een net nieuw gebouwd hotel van een Hollandse eigenaar. De afwerking was voorbeeldig, dat zie je zelden in Egypte. De opzet, een spirituele oase in de Egyptische woestijn - "Per Anch" - zal niet iedereen aanspreken, maar die zaken waren geen verplichting en schoon was het zeker. Het was al donker toen wij weer terug waren in Luxor.

DAG 4 Onvermoeibaar deed de haan zijn werk, iedereen was weer op tijd aan het ontbijt voor de 2e waditocht onder leiding van Huib. Ons gezelschap zou deze dag aangevuld worden met Cocky Demarée, Dick van Bommel en een Egyptische egyptologe. Deze keer stonden wadi G en F op het menu. Aangekomen bij wadi G wachtten op ons 2 potentiële graven, een verrassing! Helaas waren enkele grootheden ons voorgegaan. Černý, John en Beth Romer en zelfs Elizabeth Thomas, hadden hun naam hier achtergelaten en vast niet voor niets. In de 2^e klif konden we vanaf de grond een glad afgewerkte muur zien, dat moet mensenwerk zijn geweest. Het was deze dag nog warmer dan de voorgaande dagen en er werden temperaturen gemeten van boven de 40° Celsius. Gelukkig had Huib ervoor gezorgd, dat iedereen voldoende water had meegenomen. Vanaf nu leidde de ene graffito na de andere ons steeds dieper de wadi in. Sommige waren duidelijk te vinden andere nauwelijks, maar de belangrijkste hebben we waarschijnlijk wel gezien. Aan het eind van wadi F konden we in de verte nog wel wat plekken zien waar mogelijk een graf zou kunnen zijn, maar de weg erheen was moeilijk en zoals al gezegd, het was die dag erg warm. Besloten werd terug te keren naar de auto's. Daar wachtten de Egyptenaren op ons met flessen koud water. Oh, wat kan water dan lekker zijn!

DAG 5 Omdat er 's ochtends niets op het programma stond, hoefden we deze keer niet zo vroeg op. Helaas had niemand dat tegen de haan gezegd, tja neem het hem dan maar eens kwalijk. Een aantal deelnemers ging 's morgens naar het Dal der Koningen om het graf van Seti I te

bezoeken. Dat was een mooie ervaring! Ze mochten meer dan twee uur in dit prachtige graf blijven en konden naar hartelust genieten van de nog goed bewaarde voorstellingen die hier overal op de wanden van het graf staan. 's Middags gingen we met een bootje naar de oost-oever. Het Chicago House was ons doel. Voor mij was het een grote verrassing, dat de man, die ons verwelkomde niemand minder was dan Ray Johnson, bekend egyptoloog en vooraanstaand debater in de controverse over het wel of niet hebben bestaan van een co-regentschap tussen Amonhotep III en Akhenaton. Ons werd uitgebreid getoond hoe men tegenwoordig de hiërogliefen op de wanden van de tempels epigrafisch overneemt en hoe vaak men het checkt voordat het definitief wordt vastgelegd. Een interessante uiteenzetting. Nadat Bep namens alle donateurs van Mehen een donatie aan Ray had overhandigd, kon ik even met hem praten. Ik begreep van hem, dat er binnenkort een boek van hem over het co-regentschap uitkomt. Nog even wachten dus. Omdat we daarna naar de Luxortempel zouden gaan, bleven we aan de oostkant en gingen daar dan ook eten. Het werd al schemerig toen we bij de tempel aankwamen. Jan had gehoopt, dat door de verlichting afbeeldingen van het Opetfeest beter zouden uitkomen, misschien had hij gelijk, maar de lampen op de bedoelde plek waren helaas kapot. Soms zit het mee, soms zit het tegen. Toch was het heel bijzonder om de tempel met kunstlicht te kunnen bekijken. Het geeft zeker een bijzondere indruk.

DAG 6 Ook op deze ochtend was onze buurman weer als eerste wakker en liet dat dan ook duidelijk merken. Gelukkig maar, want we moesten vroeg weg voor een lange rit naar Gebel el Silsila. Een rit die zelfs nog iets langer werd dan gepland. Ook deze keer mochten we van de autoriteiten op de westoever blijven, een weg die ons sneller naar Gebel el Silsila zou brengen. Een eerste probleem deed zich voor toen de chauffeur stopte om ons de kans te geven thee te drinken. Het andere busje was al doorgereden en men maakte via de telefoon duidelijk, dat er niet gestopt had mogen worden. De thee moest dus snel achterover geslagen worden. "Moeten we hier niet linksaf", vroeg Huib in het Arabisch aan onze chauffeur. Nee schudde de chauffeur en reed door. Na een kwartier werd steeds duidelijker dat we te ver waren doorgereden en na een telefoontje werd Mohammed wakker en nam boos het stuur over en keerde om. Zodoende kwamen we een goed half uur later op onze bestemming aan. Wat we daar allemaal te horen, te zien en te eten kregen maakte veel goed. We begonnen met een bezoek aan de tempel van Horemheb, waarin Jan weer elke wand tot in détail kon beschrijven. Daarna werden we op de dahabiya voor de lunch verwacht. Vier sterren voor deze lunchroom, het was heerlijk! Op de boot lagen scherven verzameld, die weer tot potten in elkaar werden gezet. Ook zeer boeiend was de verzameling stenen, die de werkwijze liet zien hoe de vroegere steenhouders hun gereedschap vorm gaven. Na de lunch begon de toer langs de steengroeven van Hatsjepsot, de stèles van Merenptah en Ramses II en Pottery Hill, alwaar wij een korte cursus potschervenonderzoek kregen van Sarah Doherty. Aan het eind van deze tocht kwamen we langs een groot massief rotsblok waarop prehistorische tekeningen stonden, faraonische merktekens, Romeinse tekens en graffiti uit de moderne tijd. Een waarachtige tijdscapsule, zoals John Ward terecht opmerkte. Na een fraaie groepsfoto moesten wij helaas weer terug naar Luxor, de dahabiya in de dalende zon achter ons latend.

DAG 7 Weer stond een spannende dag voor de boeg. Nog vroeger dan anders moesten de ballonvaarders hun bed uit en weer was onze buurman als eerste wakker, hulde! Nadat ook de cameraploeg was gearriveerd werden we naar de opstijgingsplaats gebracht alwaar ze met enkele andere ballonnen al bezig waren. Het was indrukwekkend te zien hoe de eerste ballon in de nog donkere ochtend langzaam opsteeg. Daarna waren wij aan de beurt om in de mand te stappen. Alles voelde heel veilig aan, dat vond ik wel zo prettig. Eenmaal in de lucht kon je redelijk ver kijken, maar er was veel stof in de lucht en dat beperkte wel het zicht. Ook de landing ging zeer soepel, wat mede te danken was aan de vele mannetjes op de grond, die de mand heel stabiel hielden. Een aanrader, hoewel je wel goed moet uitkijken met wie je in het mandje stapt. Daarna stond weer een waditocht op het programma. Deze keer was het een wadi ten

noorden van het westelijke dal. Al in het begin waren er diep uitgehakte schuilplaatsen, waar Huib nog een aantal Koptische graffiti in aantrof en vastlegde. De wadi was goed begaanbaar, zodat we vrij ver konden komen. Hoe moeilijk het vak van graffiti-onderzoeker kan zijn, kwam aan het licht toen Huib ons een tekst regel voor regel aanwees. Niet alleen voor ons was deze nauwelijks te zien, totdat hij in zijn ooghoek ineens de werkelijke tekst zag staan, die op een smal stukje ernaast stond. Met het bezoek aan het Carterhuis en het daarnaast nagebouwde graf van Toetanchamon werd deze wandeling beëindigd. De warme maaltijd lonkte. Deze werd genuttigd aan boord van de dahabiya van Hamdy. Een prachtige boot met luxe kamers en een fraaie afwerking, waarop aangename cruises gemaakt kunnen worden. De maaltijd was niet alleen erg lekker, maar ook zeer gezellig.

DAG 8 Op deze dag viel de anders zo hechte groep uiteen. Het merendeel ging met Jan mee naar het Karnakcomplex en de Moetempel, terwijl drie wadi-diehards met Huib meegingen voor een laatste tocht door één van de wadi's.

In Karnak nam Jan de groep mee op een chronologische rondleiding, te beginnen bij de schamele restanten uit het Middenrijk, naar de tempels en pylonen uit het Nieuwe Rijk, via de Nubische bouwwerken uit de 25e dynastie naar de Ptolemaeën en tenslotte naar het badhuis uit de Romeinse tijd dat vóór de eerste pylon ligt. Daarna met koetsjes naar de Moetempel, waar wij de enige bezoekers waren. Het ziet er tegenwoordig heel clean uit en we genoten van de vele Sechmetbeelden, een wandeling rond het hoefijzervormige heilige meer en de reliëfs in de tempel van Chonsoe het Kind. Terug in Luxor werd Aboudi door velen van ons nog met een bezoek vereerd.

Intussen vond er een memorabele waditocht plaats. Allereerst vond Huib al een graffito, waar hij al een tijdje naar op zoek was en ik vond mijn eerste graffito. Een voordeel was, dat mijn afkorting er al bij stond. Verderop kwamen wij nog een Koptische schuilplaats tegen met de nodige graffiti. Na een klim door een nauwe kloof naar boven hadden wij een geweldig uitzicht, maar toen Huib wees hoe hij terug wilde gaan, zei ik, laten we maar deze kant opgaan. Het was een lucky shot. Beneden aangekomen vonden we een paadje met nog 21 onbekende graffiti en niet de minste. Huib mag op de reünie gaan vertellen wat er allemaal staat, maar het was faraonisch en van een schrijver van de Grote Plaats. Wat een einde van deze reis, een cadeautje. Ja dat is waar ook, de haan was weer op tijd evenals de volgende ochtend, trouw als altijd.

Een van de beelden van Amonhotep III die op de westoever bij Luxor bij de noordelijke poort stonden van zijn "Tempel voor Miljoenen Jaren" en die in MEHEN Nieuws (17) van 28 februari 2013 besproken zijn, is in 2014 in de buurt van de tempel van Merenptah weer opgesteld (foto Jan Koek).

Nieuwe tentoonstellingen (Ingrid van Sprakelaar)

In deze rubriek gaat het om nieuw bekend geworden tentoonstellingen of verlengingen; **alle** tentoonstellingen met voorwerpen uit het oude Egypte vindt u op onze website onder Agenda/ Tentoonstellingen. Deze maand is de 1.000^e tentoonstelling sinds het begin van deze rubriek op de website bekend gemaakt!

Onder de subkop "museumlijst" vindt u een lijst van musea over de gehele wereld met Egyptische objecten. Let u ook op de zogenoemde kleine collecties, deze zijn nu voor Nederland, België, Duitsland (meer dan 100), Engeland (bijna 300), Frankrijk (meer dan 120), Kroatië (meer dan 20) en Zwitserland (ruim 60) uitgewerkt. Deze keer een wat korte lijst met nieuwe aankondigingen.

CANADA

* Sudbury, Science North: Tutankhamun - Wonderful Things From The Pharaoh's Tomb. Van maart t/m september 2015

Pectoraal van Amanisjacheto, 1^e eeuw v. Chr., Meroë, piramide N6 (foto Neues Museum, Berlijn)

DUITSLAND

- * Berlijn, Neues Museum: Alltag - Luxus - Schutz. Schmuck im Alten Ägypten. T/m 25-1-15
- * Berlijn (locatie nog onbekend): Ägyptens versunkene Schätze. Van 15-4-16 t/m 15-8-16
- * Hildesheim, Roemer- und Pelizaeus-Museum: Touria Alaoui: Fayum al Funun. T/m 11-1-15
- * Hannover, Museum August Kestner: Gegossene Götter: Bronzeguss & Massenproduktion. Van 26-3-15 t/m 26-7-15
- * Würzburg, Martin von Wagner Museum: Leuchtende Antike – Lampen aus dem Mittelmeerraum. T/m 19-4-15

FRANKRIJK

- * Menton, Musée de Préhistoire Régionale: Autour de la Méditerranée: échanges culturels et commerciaux dans l'Antiquité (Rondom de Middellandse Zee: culturele en handelsuitwisselingen in de oudheid). T/m 25-5-15
- * Parijs, Institut du Monde Arabe: De verzonken schatten van Egypte. Van 7-9-15 t/m 7-1-16
- * Parijs, Musée Rodin: Egyptomanie van Rodin (voorlopige titel), 2018

ITALIË

- * Milaan, Biblioteca Nazionale Braidense Di Brera: Da Brera alle Piramidi. Van 25-2-15 - 11-4-15
- * Oderzo (Veneto), Palazzo Foscato: Omaggio a Tutankhamon - l'Arte Egizia Incontra l'Arte Contemporanea (Hommage aan Toetanchamon - De Egyptische kunst ontmoet hedendaagse kunst). Van 20-12-14 t/m 3-5-15

NEDERLAND

* Leiden, Rijksmuseum van Oudheden: Carthago. T/m 10-5-2015

OOSTENRIJK

* Wenen, Papyrismuseum: Orakelsprüche, Magie und Horoskope. Wie Ägypten in die Zukunft sah. Van 24-6-15 t/m onbekend.

ROEMENIË

* Boekarest, Gabroveni Inn: History Hackers, Secrets of Ancient Egypt. T/m 30-12-14

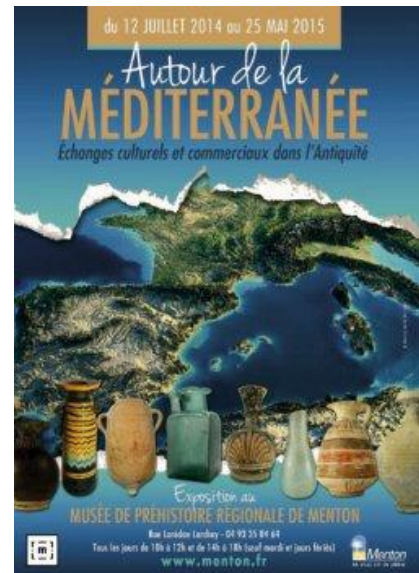
SPANJE

* Madrid, Museo del Traje: Exodus: dioses y reyes (Exodus: goden en koningen). T/m 18-1-2015

VERENIGD KONINKRIJK

* Londen, British Museum: The Meroë Head of Augustus: Africa defies Rome. T/m 15-2-15

* Londen, Freud Museum: Freud and Eros: Love, Lust and Longing. T/m 8-3-15

Tentoonstellingen in Ann Arbor, Hannover en Menton

VERENIGDE STATEN

* Ann Arbor, Kelsey Museum of Archaeology: Death Dogs, The Jackal Gods of Ancient Egypt. Van 6-2-2015 tot 3-5-2015.

* Denver, Denver Museum of Nature and Science: Mummies - Images of the Afterlife. Van 20-2-16 t/m 5-9-16

* Chestnut Hill, McMullen Museum of Art - Boston College: Roman in the Provinces: Art on the Periphery of Empire (Romeins in de provincies: kunst aan de randen van het rijk). Van 14-2-15 t/m 31-5-15

* Chicago, The Field Museum: Mummies - Images of the Afterlife. Van 24-2-2018 t/m jan. 2019

* Los Angeles, Natural History Museum of Los Angeles County: Mummies - Images of the Afterlife. Van september 2015 t/m 18-1-2016

ZWITSERLAND

* Basel, Spielzeug Welten Museum: Die Geschichte unter den Füßen - 3000 Jahre Schuhe. T/m 6-4-2015

Tentoonstelling Senwosret III, de legendarische farao

U kunt nog tot en met 25 januari 2015 naar deze boeiende tentoonstelling. De tentoonstelling is onderverdeeld in vier onderwerpen:

- De farao, zijn hof en zijn onderdanen
- Een steeds uitgestrekter rijk
- Godenwereld en dodenwereld
- De legende van Senwosret III

Palais des Beaux Arts te Lille (foto Jan Koek)

De tentoonstelling begint met een aantal spectaculaire beelden van Senwosret III zelf, die tekenend zijn voor zijn iconografie. De samenstellers van de tentoonstelling verwoordden het als volgt: *“De farao wordt bewust afgebeeld met eigen, zelfs enigmatische trekken. Ook al heeft hij altijd het lichaam van een slanke jongeling, zijn gezicht oogt meestal dat van een bejaarde man, met neerhangende oogleden, uitgesproken rimpels, ingevallen wangen, bovenmatig grote, uitstaande oren. Er zit duidelijk een propagandadoel achter: het uit te dragen beeld is dat van een waakzame, vastberaden vorst, die, zoals in teksten wordt bevestigd, autoritair en onverbiddelijk was.”* Zo is er de beroemde kop van Senwosret III uit Kansas City, een beeld uit het Brits Museum en een bovendorpel uit de tempel van Medamoed (uit het Louvre).

Verder zijn er beelden van zijn hovelingen, die soms de fysieke kenmerken van hun vorst overnamen. Tijdens het Middenrijk was er de opkomst van een middenklasse, aan het hof waren niet alleen meer familieleden met verantwoordelijke taken, maar ook niet-familieleden. Verder was er een toename van het aantal schrijvers, die belast waren met de administratie.

Na het hof volgt een deel dat gaat over de militaire campagnes en de diplomatieke contacten van Senwosret III. Het is Senwosret III die de zuidelijke grens van Egypte in feite heeft verlegd naar de tweede cataract. Uitzonderlijk zijn in dit gedeelte van de tentoonstelling de voorwerpen die zijn opgegraven op de site van Mirgissa, een fort langs de Nijl ongeveer 15 km ten zuiden van Wadi Halfa. Goede contacten heeft Senwosret III met name met Byblos, maar ook met Kreta en Cyprus. Hierdoor is er ook een wederzijdse beïnvloeding, hetgeen o.a. tot uitdrukking komt in de borstsieraden die in Byblos gevonden zijn en aan een houten beeldje van een vrouw uit het Nabije Oosten gevonden in het graf van Oeser in Beni Hassan.

Uit het Metropolitan Museum zijn een paar schitterende juwelen uit de graven rond de piramide van Senwosret III uit Dasjoer. Een aantal stèles uit Abydos, waaronder de beroemde stèle van

Ichernofret uit Berlijn, zijn bij elkaar opgesteld om “het terras van de grote god (= Osiris)” uit te beelden. Osiris werd tijdens het Middenrijk steeds belangrijker en menige Egyptenaar wilde minimaal een stèle in Abydos oprichten om zo bij het jaarlijkse feest van Osiris te zijn. In dit derde deel van de tentoonstelling is een mooie reconstructie te zien van de cultuskaapel van Djehoetihotep uit Der Bersje. Enkele originele reliëfs uit dit graf zijn eveneens aanwezig.

Reliëf uit de cultuskaapel van Djehoetihotep

Ook uit Mirgissa is de mummiekist van Ibet, alleen de originele schilderlaag was nog te redden en werd op een nieuwe ondergrond geplaatst. De houten structuur was grotendeels door termieten opgegeten. Het best bewaard gebleven is de zijkant waarop te zien is hoe de lijkstap op een slede staat en die wordt getrokken door twee runderen met groene horens en hoeven. De tentoonstelling eindigt met een paar objecten die laten zien dat Senwosret III nog steeds voortleeft in de gedachten van de mensheid. Er is een stèle uit het MFA in Boston waarop Senwosret III als god staat afgebeeld tussen Chnoem en Dedwen. Verder is er een prent uit 1777 waarop Senwosret III op zijn wagen is afgebeeld. Het een mooi opgezette tentoonstelling die zeker zeer de moeite waard is om te bezoeken. Jammer dat de catalogus echter alleen in het Frans is, terwijl Lille/Rijssel toch ook een beetje Nederlandstalig is.

Het co-regentschap in het oude Egypte door Joke Baardemans

Gedurende de geschiedenis van het oude Egypte was een vorm van gedeeld koningschap min of meer een telkens terugkerend fenomeen. Tijdens een co-regentschap dragen beide farao's de volle verantwoordelijkheid voor het regeringsbeleid, wat tot uitdrukking komt in de titulatuur met de vijf namen en de (verschillende) regeringsjaren van de betreffende farao's. Een van de bekendste co-regentschappen betreft onder andere het co-regentschap van Hatsjepsot en Djehoetis III uit het Nieuwe Rijk, waarover al oneindig veel is geschreven. Het co-regentschap was niet per definitie beperkt tot een vader-zoon partnerschap maar kon bijvoorbeeld ook andere leden van het koninklijke hof betreffen.

Deze duo-baan, het gezamenlijk regeren, heeft de wetenschappers voor heel wat vragen gesteld en zorgt tot op de dag van vandaag voor verwarring rondom de precieze dateringen van het koningschap. Zelfs na grondig methodologisch feitenonderzoek blijven bepaalde feiten nog steeds multi-interpretabel. Het meest onweerlegbare bewijs voor een co-regentschap vormt een dubbele datum die kan worden toegeschreven aan de regeringsjaren van twee verschillende farao's. Doorgaans is het echter niet zo makkelijk om een co-regentschap vast te stellen.

De basis voor dateringen in het oude Egypte werd gevormd door de burgerkalender: een jaar bestond uit 365 dagen en uit 12 maanden die ieder 30 dagen telden. Een jaar telde drie seizoenen, *achet* (overstromingsseizoen), *peret* (groei seizoen) en *sjemoe* (oogstseizoen). Daarnaast werden er vijf dagen toegevoegd aan de kalender, zodat met toch op 365 dagen uitkwam (epagomenale dagen). De regeringsjaren van een farao werden berekend aan de hand van de burgerkalender, maar begonnen op de dag dat hij de troon besteeg, dus niet perse op de Nieuwjaarsdag van de kalender (1 Achet I). Indien er sprake is van een duidelijke jongere en oudere farao, dan werden de regeringsjaren van de oude farao aangehouden voor de datering inzake het gedeelde koningschap, en die liepen uiteindelijk door tot aan zijn overlijden. Deze vorm van co-regentschap heeft het voor historici heel moeilijk gemaakt om juiste dateringen vast te stellen. Bij de andere vorm van co-regentschap begint de nieuwe farao zijn regeringsjaren te

tellen zodra hij de troon betreedt, terwijl de oudere partner zijn eigen regeringsjaren door blijft tellen. Dit wordt gezien als een meer gelijkwaardig koningschap.

De discrepantie tussen de burgerjaren en de regeringsjaren werd opgelost door, eveneens discutabel, synchronisatie van beide systemen gedurende het Middenrijk. Indien de farao overleed, of als hij een co-regent nam, dan bestond het eerste regeringsjaar van de nieuwe farao alleen uit een tussentijd vanaf de troonsbestijging tot aan het eerstvolgende nieuwjaarsdag. Daarna begonnen burger- en regeringsjaren op I Achet I, en werd het onderlinge verband tussen de jaren (en dat van de betreffende co-regentschapsjaren) gehandhaafd. Hoe dan ook, chronologische verwarring blijft bestaan. Mede doordat de feitelijke aanwijzingen multi-interpretabel zijn, blijft het aantonen van een co-regentschap een lastige aangelegenheid.

Stèle met de naam van farao Senwosret I en van Amonemhat, Parijs, Louvre (foto Jan Koek)

Een paar voorbeelden.

In Hiërakonpolis zijn de resten van twee koninklijke beelden uit het Oude Rijk gevonden waarvan men aanneemt dat zij ontworpen zijn om tegen elkaar aan geplaatst te worden. Het zijn de beelden van Pepi I en Antyemsaf (zou eveneens Merenra Antyemsaf kunnen zijn). Op basis hiervan wordt verondersteld dat dit mogelijk een co-regentschap aantoont. Echter, de reden waarom dit beeldenpaar op dergelijke wijze is vormgegeven blijft onduidelijk. Ook uit het Middenrijk zijn diverse voorbeelden waar een eventueel co-regentschap in beeld komt. Zo maakt een stèle in het Rijksmuseum van Oudheden melding van regeringsjaar 44 van Senwosret I en het 2e regeringsjaar van zijn zoon Amenhemhat II. Door velen wordt dit geïnterpreteerd als een co-regentschap, maar het kan ook verwijzen naar belangrijke data die voor de eigenaar van de stèle belangrijk waren. Het gedeelde koningschap van farao Hatsjepsoet en haar stiefzoon Djehoetemes III staat onmiskenbaar vast, maar hoe dit precies vorm heeft gekregen, is nog steeds een punt van discussie. Uit afbeeldingen en teksten wordt duidelijk dat Hatsjepsoet gedurende 22 jaar de meest dominante van de twee was.

Ook uit de periode van farao Achnaton (18^e dynastie) is een reliëf terug gevonden op een talatatblok waarin twee farao's, althans de onderkant van beide farao's, voor de god Aton, staan afgebeeld. Of dit een bewijs van gedeeld koningschap is, is echter ook twijfelachtig. Ook andere argumenten voor dit co-regentschap zijn discutabel. In het geval van Seti I en Ramses II zijn de aanwijzingen duidelijker. Op de monumenten van Ramses II wordt melding gemaakt van een gedeeld koningschap. Echter, ook hier weer heeft meer recent onderzoek vragen doen rijzen over de interpretatie van deze vermeldingen.

De lange regeringsperiode van Ramses II heeft hoogstwaarschijnlijk het fenomeen van het co-regentschap tijdelijk onderbroken, want tot aan de Derde Tussenperiode waren ze schaars. Gedeeld koningschap floreerde weer gedurende de Derde Tussenperiode, maar weerspiegelt hier meer een gemeenschappelijke soevereiniteit tussen heersers die over diverse delen van het land regeerden. De farao's Osorkon III en Takelot uit de 22^e dynastie of Nectanebo I en Tachos/Teos (Egyptisch: Djedhor) uit de 30^e dynastie hadden waarschijnlijk eveneens een gedeeld koningschap. Ook de Ptolemaeïsche Periode en de Romeinse Tijd kenden talrijke co-regentschappen.

Bovendorpel in toegang naar graf van Cherioe-ef met o.a. Achnaton (TT 192) (foto Jan Koek)

In religieus en politiek opzicht moet een gedeeld koningschap ingewikkeld zijn geweest. Immers het was afwijkend van de theocratische invulling van de functie. Twee plaatsvervangers van de god Horus is iets wat niet makkelijk lijkt te passen in het standaard religieus denken van de oude Egyptenaren. Toch lijkt het erop dat het een karakteristiek item was wat bij het Egyptisch koningschap hoorde. Kennelijk wogen de voordelen op tegen de nadelen en bewust gedeeld leiderschap had waarschijnlijk een pragmatisch karakter. Een soepele overgang van macht lijkt een van de drijfveren geweest te zijn. Niettemin wordt verondersteld dat een van de belangrijkste overwegingen was gelegen in het feit dat men verzekerd was van opvolging. De farao gaf op deze wijze een duidelijk signaal af zodat er geen discussies ontstonden. In alle redelijkheid kon niemand een farao tegenspreken die zijn opvolger immers al had aangewezen. Uiteraard hield dit in dat er in het geval van het ontbreken van een duidelijke opvolger, de continuïteit van de opvolging in het geding was. Daarom zou aan een gedeeld koningschap logischerwijs de voorkeur zijn gegeven. De aanwezigheid van twee 'Zonen van Ra', van twee Horus-koningen was een feit dat niet gemakkelijk kon worden genegeerd.

Bronnen: The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt, art. Coregency, W. Murnane; Hatshepsut, the female pharaoh, J. Tyldesley; Encyclopedia of the Pharaohs, D. Baker; oi.unchicag0.edu, Studies Ancient Oriental Civilization. no.40/Ancient Egyptian Coregencies, W. Murnane

Lezingen Huub Pragt, egyptoloog

Vanaf januari 2015 start Huub Pragt een cursus van vier dagen over de schrijver Boetehamon. De cursus vindt plaats in Amsterdam, Leiden en Hilversum.

Zie www.egyptologie.nl .

Lezingen Huis van Horus

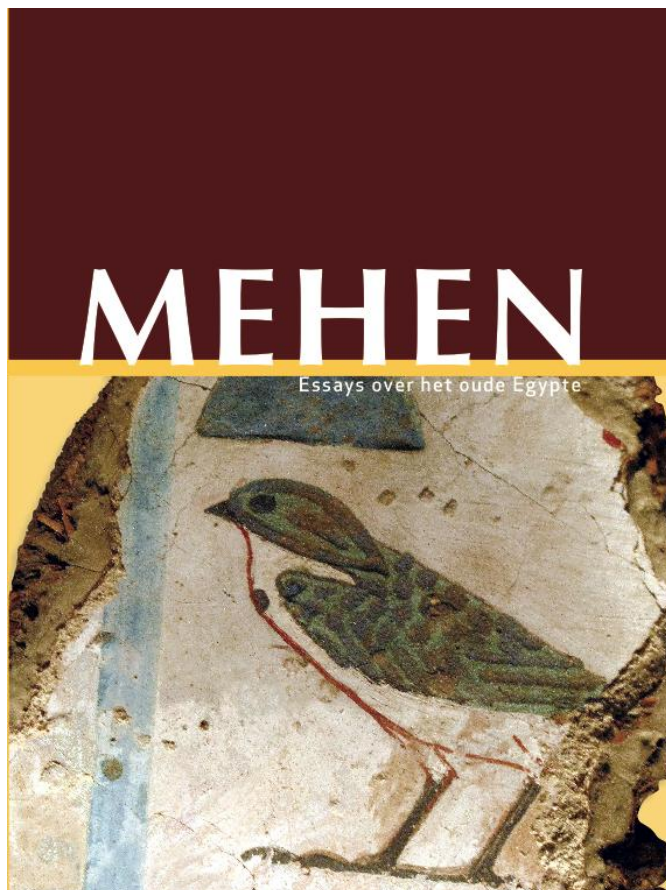
Op zondag 18 januari 2015 houdt prof. dr. H. Willems de lezing "De Amarnaperiode in de regio Dayr al-Barsha. In het Allard Pierson Museum te Amsterdam om 14.00 uur.

Zie www.huisvanhorus.nl .

Boek Mehen, Essays over het oude Egypte 2014

Het nieuwe boek Mehen, Essays over het oude Egypte 2014, is uitgekomen met bijdragen van dr. Rita Lucarelli, Fred Vink, Steffie van Gompel MA, Suzanne Knauff MA, dr. Jochem Kahl, dr. Dietrich Raue, Huib van Verseveld en Jan Koek. Naast de boeiende artikelen is het weer rijkelijk met foto's geïllustreerd en bevat bovendien enkele primeurs. Voor donateurs slechts € 10,-- en voor niet-donateurs € 25,--, exclusief verzendkosten.

Ook zijn er nog enkele exemplaren te koop van de drie vorige boeken.

Lezingen in het Mehen Studiecentrum te Den Haag

zondag 8 maart 2015, om 14.00 uur

**lezing "De rol van de vrouw(en) aan het hof van farao Achnaton in Amarna",
door Jan Koek**

Op de Internationale Vrouwendag 2015 zal Jan Koek ingaan op de positie van de vrouw(en) aan het hof in Amarna. Met name de rol van de koninginnen Teje en Nefertiti wordt behandeld.

Voor alle betalingen inzake Mehen: rekeningnummer NL86INGB0671936387, BIC: INGBNL2A t.n.v. mevrouw B.J. Koek-Overvest e/o de heer J.G. Koek te Elst (U.).
Wij hopen u binnenkort bij één van onze activiteiten te ontmoeten.

Met vriendelijke groeten,
namens "Mehen"

Bep en Jan Koek
www.mehen.nl